Тема 6. Конспект лекції:
Некласичний період розвитку філософії

Увага

На с. 3 – 4 слід ознайомитися з поняттями «**замкнена статична система**» та особливостями її дослідження: вихідний принцип, предмет, об'єкт, зміст знання, мета пізнання; також «**замкнена динамічна система**» та особливості її пізнання; «**відкрита система**» як об'єкт дослідження некласичної науки, його особливості відкрив II позитивізм, з'ясувати що є «**лінійно-некумулятивна модель науки**», та «**нелінійно-некомулятивна модель науки**».

У своїй презентації наукового дослідження зазначити з якою системою маєте до діла, яку методологію застосовуєте, означте предмет, об'єкт, мету свого дослідження.

Література: «Предмет і проблематика…» - Розділ 6, с.316 – 334.

Ключові поняття

Саєнтизм, антисаєнтизм, наука, верифікація, фальсифікація, позитивізм, замкнена статична система, замкнена динамічна система, відкрита система, лінійно-некумулятивна модель науки, екзистенція, несвідоме, життєвий порив, воля до влади, нігілізм, надлюдина.

1. Особливості напрямів, течій філософії некласичного періоду та їх проблематика.
2. Саєнтизм та антисаєнтизм. Відношення «філософія – наука» в баченні позитивізму, марксизму, прагматизму.
3. Взаємини філософії і науки в інтерпретації представників «філософії життя» В. Дільтая та Ф. Ніцше.

I. *Особливості напрямів, течій філософії некласичного періоду та їх проблематика.*

Середина XIX ст. характерна для європейської філософії формуванням нової філософської парадигми – це початок змістовно іншого періоду розвитку філософської думки, що дістав назву некласичної філософії. Важливою особливістю цього періоду є виникнення напрямів, течій, шкіл і концепцій, які виражають альтернативні щодо класичної філософії орієнтації у змісті філософування. Так, раціоналізму протиставляється ірраціоналізм, саєнтизму – антисаєнтизм, детермінізму – індетермінізм, волюнтаризм, об'єктивізму – суб'єктивізм, розумній доцільності буття – життєвий порив: філософія життя, екзистенціалізм, класичний та новітній психоаналіз, структурний аналіз.

Проте на цей період випадає також існування філософської системи марксизму, у якій продовжується традиція саєнтизму, у ній тісно поєднані наука і філософія, матеріалізм і діалектика, процеси суспільного життя і концепція соціального прогресу.

У цей період зароджується ряд філософських течій, які дістали спільну назву «філософії науки». Це течія першого позитивізму, яка прагне створити систему «позитивного» знання, другого позитивізму як філософії критичного досвіду, третього позитивізму або неопозитивізму як філософії мови науки, четвертого позитивізму або постпозитивізму, в якому філософія постає теорією розвитку науки. У цей період виникає американська філософія прагматизму, яка ставить питання про науковий метод, який би дозволив конкретній людині на основі власного досвіду досягти мети, що постала в її досвіді.

Для орієнтації в течіях, напрямах філософії некласичного періоду ми пропонуємо наступну таблицю, в якій подаємо назви напрямів, течій, чільних представників та основні проблеми. (Більш детальний виклад проблематики філософії некласичного періоду здійснено в темах 11 – 17).

Течія	***Представники***	***Основні проблеми***
Позитивізм	(1-й позитивізм) – О. Конт, Г. Спенсер; (2-й поз-м) – Е. Мах, Р. Авенаріус; (3-й поз-м) – М. Шлік, Р. Карнап, Г. Райхенбах, В. Віттенштайн	I. Чи можлива філософія в статусі науки? Її завдання – узагальнювати результати конкретних наук II. Наукове пізнання можливе через нерозривну єдність об'єкта і суб'єкта пізнання III. Завдання філософії – верифікація наукового знання. Її предмет – мова науки
Марксизм	К. Маркс, Ф. Енгельс	Філософія – наука про загальні зако-ни розвитку природи, суспільства та людського мислення. Матеріалістична діалектика як методологія вивчення

		замкнених динамічних систем.
Прагматизм	Ч. Пірс, Д. Дьюї, Д. Мід	Філософія не повинна займатися роздумами про початки буття, а має виробити науковий метод, що дозволить розв'язати проблеми, які постають перед конкретними людьми. Істиною є успіх, продуктивність, корисність конкретної ідеї в досягненні мети, що постає в досвіді
Феноменологія	Е. Гусерль	Висуває цілком нове трактування природи свідомості. Філософія є феноменологією, або наукою про чисту свідомість як споглядання значень, сконструйованих самою свідомістю
Постпозитивізм розробляє методологічні концепції науки	IV-й позитивізм – К. Поппер, Т. Кун, І. Лакатос	IV. Принцип демаркації – розмежування наукового та ненаукового знання. Процедура фальсифікації. Як виникає наукова теорія? Яким є критерій вибору з певної кількості конкурентних теорій? Тут філософія стає теорією розвитку наукового знання.
Неокантіанство	В. Віндельбанд, Г. Рікерт	Завдання філософії – формувати світогляд на основі трансцендентальної теорії цінностей. Філософія – наука про цінності
Течія	***Представники***	***Основні проблеми***
Філософія життя	А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, В. Дільтай, О.Шпенґлер, Х. Ортеґа-і-Ґасет	Культура, мораль, наука здійснюють підміну «життя» як вічного руху колективно-егоїстичним цілераціональним способом виживання людей. Лише нова людина, «надлюдина», здатна ствердити свою свободу в самотньому протистоянні зраціоналізованому світові і в такий спосіб пройнятися світовою гармонією
Екзистенціалізм	М. Гайдеґер, К. Ясперс, Ж.- П. Сартр, А. Камю, Ґ. Марсель	Буття і реальність, про які запитує філософія, існують лише в свідомості людини як її суб'єктивний світ. Те, що може дослідити філософія, – це механіка трансформації зовнішнього світу в структуру особистісного ставлення до світу
Класичний психоаналіз	З. Фройд	Підвалиною людського буття є сфера несвідомого. Буття людини двоїсте. Воно детермінується, з одного боку, підсвідомою психічною енергією ірраціональних потягів, поривань, інстинктів, а з іншого – раціоналістичною свідомістю.
Новітній психоаналіз	К. Юнґ, Е. Фром	Сфера несвідомого включає в себе фундаментальні образи-символи, сформовані за архаїчної доби, вони є певним проектом, матрицею, згідно з якою в людства формується ставлення до дійсності – архетипи колективного несвідомого
Структурний аналіз	К. Леві-Стросс	Несвідоме ховає в собі структуру, тобто сукупність регулятивних залежностей, соціальних взаємин, що виявні в мові спілкування. Воно – ірраціональне, а

		тому виявити ірраціональну структуру культури можна лише символічно, користуючись аналізом засобів мови

ІІ. *Саєнтизм та антисаєнтизм. Відношення «філософія – наука» в баченні позитивізму, марксизму, прагматизму.*

Саєнтизм та антисаєнтизм – це дві протилежно спрямовані світоглядні позиції, які актуалізувалися в європейському світосприйнятті в кінці XIX ст. Саєнтизм виходить з переконання, що наукове знання є найважливішим культурним здобутком, який зумовлює адекватне сприйняття і ставлення до світу. З погляду саєнтизму, завдяки науці життя стає більш організованим, керованим, раціональним та доцільним. Як взірець наукового знання саєнтизм розглядає кількісні методи та результати науково-природничого пізнання. Антисаєнтизм наголошує, що експансія науки в усі сфери життя нівелює традиційні цінності, культивує бездуховність, інструменталізм у міжлюдських стосунках, що наука відводить людину від важливих світоглядних проблем буття. Антисаєнтизм покладає на наукове знання відповідальність за кризові ситуації в соціально-культурному житті суспільства.

Співвідношення між філософією і наукою актуалізувалося в першій половині XIX ст. у філософській течії позитивізму, який поставив питання: чи можлива філософія в статусі науки. Чільними представниками позитивізму є його фундатори *О. Конт* (1798–1857 рр.) та *Г. Спенсер* (1820–1903 рр.). Поставши в 30–40-і роки XIX ст., позитивізм ґрунтується на пізнанні «позитивного», тобто «певного», «корисного» в дійсності. Згідно з позитивізмом, призначення філософії – узагальнювати результати дослідження конкретних наук і на цій основі формулювати закони. Це «великий основний закон» стадій розвитку мислення; закон постійної підлеглості уявлення спостереженню (*О. Конт*); закон загальної еволюції (*Г. Спенсер*). Важливим завданням філософії, вважає *О. Конт*, є вищий ступінь узагальнення знання, а саме – систематизація наук. Цю справу він починає з найабстрактніших і найзагальніших наук (математика) і завершує найконкретнішою і найскладнішою (соціологія). Конт вважає, що людське знання досягає завершеності, проходячи такі три стадії: релігійну, метафізичну (філософську) та позитивно-наукову. Інший представник позитивізму – *Г. Спенсер* (1820–1903 рр.) ставить перед собою завдання з'ясувати природу наукового пізнання і робить висновок: воно завжди умовне, бо лише підводить окремі істини під більш загальні. Тому не можна зрозуміти до кінця ні що є простір, ні час, ні матерія, ні рух, ні сила. Щоб зрозуміти зумовлене, слід йому протиставити реальний Абсолют. Отож, завдання науки є пізнавання зумовленого, а пізнавання Абсолюту це справа релігії. Наука має визнати, що «сила нашого мислення» не абсолютна, а має межу, через яку воно не повинне прагнути переступити (згадаймо Канта). За тією межею – сфера непізнаваного, яка відкрита релігійному почуттю та релігійним символам.

Завдання, яке поставив перед собою *перший позитивізм,* полягало у визначенні критеріїв наукового знання та його класифікації. У пошуку цих критеріїв О. Конт визначив *основні особливості класичної науки*. По-перше, об'єктом дослідження науки є ***замкнені статичні системи***. По-друге, вихідним принципом методології науки є *принцип спостережуваності*, який передбачає, що об'єкт дослідження *емпірично представлений* суб'єктові пізнання, тому основним методом науки є *спостереження*. По-третє, зміст наукового знання базується не на спекулятивних твердженнях, а на фактах досвіду, тому він *емпіричний.* Позаяк з опису і пояснення виключене все, що стосується суб'єкта, то він *об'єктивний і предметний.* По-четверте, пізнання має бути спрямоване на практичний результат, а отже, *мета* пізнавальної діяльності прикладна.

Зазначимо, що ***модель класичної науки – лінійно-кумулятивна***: під лінійністю розуміють безперервний поступальний рух науки від незнання до знання, від неповного, неточного знання до більш повного і більш точного; під кумулятивністю – властивість зберігати у процесі зростання наукового знання всі нагромаджені результати з додаванням нових.

На період формування ***некласичної*** науки (початок XX ст.) припадає діяльність речників *другого позитивізму Е. Маха* та *Р. Авенаріуса*. Некласична наука з'являється на основі *низки революційних відкриттів* у різних галузях знання, зокрема – переходом фізичних досліджень на субатомний рівень. З цим фактом пов'язане питання другого позитивізму про виникнення наукового знання. Відповідаючи на нього, Мах висуває вчення про елементи світу, які поєднані з суб'єктом пізнання таким чином: щодо суб'єкта пізнання вони виявлять себе як психічні елементи, а щодо світу як фізичні. Його вчення зумовлене відкриттям мікросвіту, явища якого не спостережувані, а результат пізнання базується на математичних викладках та поєднаності приладу і дослідника як суб'єкта пізнання. Звідси висновок: в пізнанні не можна протиставляти об'єкт суб'єкту пізнання і навпаки. Це знайшло вираз у формулі: без суб'єкта немає об'єкта, а без об'єкта немає суб'єкта.

Отже, другий позитивізм зіштовхнувся з основними особливостями *некласичної* науки. По-перше, у ній об'єктом дослідження є ***відкрита система*** (відкритість означає, що об'єкт постає у пізнавальному акті *не таким, який він є насправді*). По-друге, сам факт дослідження вказує лише на *результат взаємодії об'єкта із засобами спостереження.* По-третє, некласична наука *відмовляється від принципу спостережуваності* – її об'єкт безпосередньо не спостережуваний. Засоби, що опосередковують спостереження, становлять єдине ціле з об'єктом дослідження. По-четверте, **змістом наукового знання** стають теоретично сконструйовані *ідеальні об'єкти, математично-формалізовані моделі*. **Методологічною базою** тут постає *математика та математична логіка*. Результатом пізнання в дослідженні відкритих систем є *реальність другого порядку*, раціональні моделі – реалізуються в класі *штучних технічно відтворюваних феноменів*.

Представники третього позитивізму (неопозитивізму), який постає в 20-х роках XX ст., доходять висновку, що філософія не є самостійною наукою, яку можна поставити поруч з іншими науками, або над ними. Виразники школи *логічного позитивізму М. Шлік, Р. Карнап* вважають, що загальність і необхідність не є особливістю лише філософського знання, вони є в усіх науках, адже закон науки виражає як загальність, так і

доконечність. Таку доконечність, з позиції логічного позитивізму, філософія виявляє шляхом аналізу наукової мови, що має досягти такої мети: 1) елімінувати з науки твердження, що не мають наукового змісту через порушення логічних правил мови; 2) забезпечити побудову ідеальних логічних моделей зі змістових тверджень. У такий спосіб окреслюється тут завдання філософії.

Четвертий позитивізм, або *постпозитивізм* виникає у другій половині XX ст. Він репрезентований концепціями *К. Поппера, Т. Куна, І. Лакатоса* та ін. К. Поппер ставить питання про розвиток наукового знання, тобто як виникає наукова теорія, яким чином себе стверджує та яким є критерій вибору з певної кількості конкурентних теорій. Постпозитивізм не переймається ні логічним аналізом мови науки як засобу методологічних досліджень, ні аналізом структури наукового знання (що було властиво неопозитивізму). Ріст наукового знання, вважає К. Поппер, є окремим випадком еволюційних змін світу. Світ еволюціонує, на його думку, в напрямі формування «трьох світів» – фізичного, ментального і світу об'єктивного знання. Згідно з Поппером, завдання філософії – розв'язати *проблему демаркації* (розмежування) наукового і ненаукового знання. Для його здійснення висувається *принцип фальсифікації*, що означає принципову спростовуваність (фальсифікованість) будь-якого висловлювання, що стосується науки. Цей висновок К. Поппер зробив, критично переосмисливши намагання логічного позитивізму віднайти критерій науковості висловлювань у формі принципу верифікації.

На зміну принципу кумулятивності постопозитивізм пропонує *лінійно-некумулятивну* модель некласичної науки в основі якого лежить *принцип фалібілізму (фальсифікації)* – принципової спростовуваності. Наукове знання є гіпотетичним і може бути спростоване емпіричними фактами, що збурюють теорію. Зростання знання здійснюється як *безперервний рух від пояснення до пояснення, від проблеми до проблеми*. Для постпозитивізму розвиток науки постає як *конкуренція науково-дослідницьких програм* (І. Лакатос).

Некласична наука також ставить під сумнів принцип лінійного розвитку знання. Так, Т. Кун запропонував *нелінійну некумулятивну модель*: розвиток науки, який відбувається через зміну несумісних між собою *парадигм, позбавлених спадкоємності.* П. Шерер удосконалив цю модель, показавши, що різні етапи розвитку науки, на позір позбавлені спадкоємності, постають як *складові моменти єдиної, більш загальної динамічної системи.*

У 60–70-х роках XX ст**.** виникає *постнекласична парадигма науки.* До її основних особливостей належать:

I. Об'єкт – це *самоорганізовані і саморегульовані системи*, які мають такі властивості: а) багаторівневу організацію; б) автономні і варіабельні підсистеми; в) масову стохастичну (випадкову) детермінацію; г) рівень управління та зворотні зв'язки; ґ) ускладнення організації в процесі еволюції; д) незворотність розвитку; е) відкритість; є) нелінійність (багатоваріантну спрямованість розвитку); ж) динамічну нестабільність.

II. Методологією постнекласичної науки є *синергетика*, яку розвинули І. Приґожин та І. Стенґерс. Вона базується на: а) відмові від принципу *когерентності*; б) багатоваріантності розвитку; в) застосуванні *імітаційного комп'ютерного моделювання*; г) пошуку прогностичної методології для *передбачення наслідків* людської діяльності.

III. Моделлю постнекласичної науки (П. Фоєрабенд) стала *епістемологія анархізму*, яка допускає *все,* що *не перешкоджає* прогресові науки. До основних принципів методології належать: 1) принцип *проліферації теорій*, який означає, що одна й та сама множина даних спостереження сумісна з дуже різними і взаємно несумісними теоріями. Принцип проліферації характеризує нелінійність розвитку постнекласичної науки; 2) принцип *неспіввимірності теорій*, який вказує, що між різними науковими теоріями неможливо встановити жодного із звичних логічних відношень.

Відношення «наука – філософія» в марксизмі постає досить своєрідним. Насамперед зауважимо, що виникнення цієї філософії було знаменне для науки II половини XIX ст. тим, що ця філософія запропонувала в дослідженні замкнених динамічних систем нову методологію, якою стала *матеріалістична діалектика.* Її автором є К. Маркс (1818 – 1883), який разом з Ф. Енгельсом (1820 – 1895) створив нове філософсько-політичного вчення (марксизм). Тісна пов'язаність філософії марксизму з розвитком тогочасної науки стала основою для філософських висновків про нестворюваність і незнищуваність матерії та руху, про форми руху, їх єдність і взаємоперехід, про те, що основою єдності живих організмів є клітина. Відношення «філософія – наука» у марксистській філософії переросло в їх єдність, а тому філософія постала *наукою про загальні закони розвитку природи, суспільства і людського мислення*. Цими законами стали матеріалістично переосмислені об'єктивні принципи геґелівської діалектики. Раціоналістична схема іманентного розвитку Абсолютної ідеї виявляє себе в марксизмі як всевладна дія загальних законів розвитку об'єктивної дійсності (закону єдності та боротьби протилежностей, взаємного переходу кількості в якість, заперечення заперечення), а діалектика – дієвою методологією. Матеріалістична діалектика як методологія містить важливий для дослідження об'єктів принцип універсального взаємозв'язку та зумовленості речей, явищ. На основі діалектики наука здатна розкривати такі зв'язки, що носять сталий, істотний, необхідний характер і виявляють себе як закони. Ця методологія й понині успішно застосовується для дослідження ***замкнених динамічних систем***.

Зазначимо, що марксистська філософія включає в себе дві частини : діалектичний та історичний матеріалізм. Історичний матеріалізм розглядається як наука про загальні закономірності розвитку суспільства. В її основі лежить принцип практики, змістом якого є вияв сукупної діяльності людства щодо перетворення

природи та формування соціальних взаємин. Проте застосування теоретичних положень марксизму для практичного розвитку суспільного життя виявилося неефективним.

Ще один з варіантів підходу до філософії як науки запропонувала філософія *прагматизму,* етапи її розвитку репрезентують американські мисленики *Ч. Пірс, Д. Дьюї, Д. Мід.* За прагматизмом, уся попередня філософія виходила з постулату, що матеріальні та духовні явища повинні мати якусь стійку основу. Насправді ж, вважає Д. Дьюї, таких первнів не існує. Філософія не повинна займатися роздумами про початки буття та пізнання, а має виробити науковий метод, що дозволить розв'язати проблеми, які постають перед конкретними людьми. Цей метод базується на прагматичному принцип Пірса, який стверджує: якщо розглядати, які саме практичні наслідки постають із об'єкта поняття, то поняття про всі ці наслідки й буде повним поняттям об'єкта.

Здобутком прагматизму стало подолання притаманного класичній гносеології розриву між науковим знанням та практичною діяльністю, людськими потребами, цінностями. Були піднесені на рівень філософського осмислення дійсності такі життєві цінності, як підприємництво, дія, успіх.

III. *Взаємини філософії і науки в інтерпретації представників «філософії життя» В. Дільтая та Ф. Ніцше.*

Своєрідний підхід до взаємин філософії та науки репрезентує «філософія життя». Її представник *Вільгельм Дільтай* (1833–1911 рр.) стверджує, що поняття науки завузькі щодо філософії, а тому філософію треба відрізняти від науки. Родовим поняттям філософії і науки є поняття *культурної системи*. Воно зближує філософію як з наукою, так і з мистецтвом та релігією. Основні ознаки культурної системи, за Дільтаєм, такі: формування кожного індивіда, що належить до культурної системи, на основі властивих їй традицій та інтеграція цих індивідів до однієї спільноти. Розкриваючи призначення філософії, Дільтай стверджує, що, на відміну від окремих наук, філософія шукає розв'язання загадки світу й життя. Але, на противагу релігії, це розв'язання вона хоче подати у формі узагальнення. Окрім того, філософія прагне охопити життя чи світ в цілості й проникнути в їх сутність. Філософію, з позиції Дільтая, можна визначити, за словами сучасного українського філософа в діаспорі М. Шлемкевича, як *культурну систему, завданням якої є дати загальноважливе розв'язання загадки світу й життя* (Шлемкевич М. Сутність філософії. – Париж; Нью-Йорк; Мюнхен, 1981. – С. 126).

Антисаєнтичний підхід у взаєминах філософії і науки демонструє інший представник «філософії життя» *Фрідріх Ніцше* (1844–1900 рр.). У визначенні філософії він відкидає раціонально-поняттєвий підхід і стверджує її символічну інтерпретацію: «Філософія, як я її до цього розумів і переживав, є самохітне перебування в крижаному середовищі та гірських вершинах, пошук усього дивовижного і загадкового в існуванні всього, що до цього часу переслідувалося мораллю» (Ницше Ф. Избранные произведения. – М., 1990. – Кн. 2. – С. 329).

Тут крижане середовище символізує страхітливу самотність, але й рівночасно – сумирний супокій речей у світі. Гірські вершини символізують внутрішнє чуття вищості людини, що осягнула Абсолют. Дивовижне й загадкове в існуванні – це його ірраціональність, яка є самою реальністю. Життя за своєю сутністю є проявом незбагненної сили. Цю дійову силу Ніцше називає «волею до влади». Вона виявна в людськості як ірраціональна дія інстинктів. Їхньою основою є рівнодійні первні – діонісійський (як нічим не детермінована гра життєвих сил) і аполлонівський (як розміреність, сформованість виявів життя). Культура, мораль, наука в суспільстві здійснюють підміну «життя», яке є «сутнім», тобто сталим і повторюваним. Отже, суспільство своє покликання вбачає в прагненні витіснити з людського існування діонісійський первень, а це означає зректися погляду на «життя» як вічний рух, ставання, постійний плин, що не має атрибутів «буття».

У некласичній філософії формулу «все розумне – дійсне, все дійсне - розумне» актуалізує філософська течія *екзистенціалізму,* яка дає таку відповідь на це питання: *світ не розумний, він абсурдний за своєю природою.*

Представник цієї філософії *Ж.-П. Сартр* (атеїстичне крило) стверджує: наша свідомість, коли намагається осягнути світ, ілюзорна від початку до кінця, бо світ – це повна відсутність будь-чого, що відповідало б людським сподіванням, образам, поняттям. Бути реальним – означає бути чужим для свідомості, у кінцевому підсумку – абсурдним. Особливо гостро ставить питання абсурдності життя інший речник цієї течії А. Камю у роботі «Міф про Сізіфа». Світ жодною мірою не є тим, на що можна покладати надії, сподіватися. Таємниця людської поведінки у світі – в її повній незумовленості. Істина людського буття – роз'єднаність зі світом. Спокуса людського існування – це непереможне прагнення, щоб світ був хоч якоюсь мірою богоподібним, спрямованим назустріч людині. Це породжує метафізичну тугу, яку Сартр вважає за найглибше та адекватне переживання людиною свого існування у світі. «Саме в тузі людина усвідомлює свою свободу... як осягнення буття».

Людина виявляє та осягає буття не лише специфічним переживанням туги, а й близькими до неї млістю (тобто відчуттям абсолютної безґрунтовності світу, неспроможності всіх очікувань) та нудотою (передчуттям марності будь-якого практичного чину). Переживати повсякчасне розчарування, за Сартром, означає мати тверезу, нормальну та істинну свідомість. Тому тугу треба втримувати, захищати від витіснення іншими, хоча й приємнішими, але фальшивими емоціями. Визнання буття гіркою істиною вимагає від людини рішучості та мужності, що виявляються в готовності відповідати за все, узяти на себе тягар буття.

Інший представник філософії екзистенціалізму *Карл Ясперс* (релігійне крило) на підставі такого розуміння буття людини робить спробу з'ясувати зміст «справжнього буття», екзистенції.

Опору для свого світосприйняття людина шукає або в скінченному, обмеженому світі повсякденних подій та справ, або в нескінченному, безумовному, що є в самій людині – це «особливе буття мого світу». У першому випадку людина живе в природі, пов'язана з нею – це реальне буття, «Dasein» людини. Другий шар буття – спільна для всіх структура – «свідомість взагалі», яка несе в собі загальнозначущі поняття і норми, загальнозначуще, доконечне і впорядковане: правило, закон, обов'язок. У сумі ці два шари становлять «несправжнє існування». Одна з важливих його характеристик – раціоналізм, прагнення до несуперечливості та доцільності. Насправді життя парадоксальне, воно є синтезом протилежностей, тому воно алогічне, позбавлене смислу, абсурдне. Коли людина знаходить опору в нескінченному, то тоді схоплює саму суть життя, яка розгортається в боротьбі протилежностей, антиномія, кризах, «межових ситуаціях». Це, за Ясперсом, і *є «справжнє існування», третій, найглибший шар – особливе буття: «Це буття є я сам як існування».*

Такі погляди на буття виявились актуальними та практично значущими перед лицем трагічних викликів XX ст. К. Ясперс пише у «Філософській автобіографії», що 1914 р. історичний ґрунт захитався, і наші покоління відчули себе закинутими в потік катастрофічних подій. Від 1914-го цей стан не припинявся і йшов усе наростаючими темпами. Цю нашу долю, – продовжує Ясперс, – в її плині я спробував зрозуміти не як пізнавану

доконечність темного, але в собі упорядкованого процесу, а як ситуацію, наслідки якої визначаються нашою свободою. За Ясперсом, головна тенденція історичного процесу XX ст. – це невідворотне виродження суспільства в «тотальний масовий порядок». Вона не має жодних об'єктивних перешкод. Єдиний обмежувач всепроникнення тоталітаризму – внутрішня переконаність особистості, первинна щодо зовнішніх обставин. Людина стихійно втягнена, закинена в історію, але не конституйована нею. Тому вона повинна будь-які соціальні утворення та об'єктивні тенденції їхніх змін сприймати у значенні саме обставин, компонентів ситуації, але не в значенні цілевказівок свого призначення. Людина приречена перебувати в історії, вона не в змозі прожити поза суспільством, однак вона здатна стійко перенести перспективу кінця історії та згубної трансформації суспільства, якщо припинить шукати в історії значення спільного завдання всіх людей, свого призначення. Шукаючи опору в самій собі, вона здобуває стійкість, необхідну для того, щоб сприйняти будь-який, навіть найпесимістичніший історичний прогноз, не впадаючи в розпач і цинізм. Відвернути «присмерк цивілізації» неможливо, вважає К. Ясперс. Актуально існує лише питання, як жити в ньому. Опора особистості на свою «самобутню самість» дає їй сили прямувати до своєї мети, навіть якщо ця мета є нездійсненною. Це і є справжнє буття.

Зв'язок філософії і науки у *течії психоаналізу* знайшов вираз у психоаналітичній концепції людини. Це так звана натуралістично-субстанційна концепція. Вона викладена в роботах *З. Фройда*.

У розумінні людини З. Фройд виходить з припущення, що в живій природі діє два роди сил: *Ерос* – порив до життя і *Танатос* – порив до смерті. Ерос спрямований на збереження життя, оновлення, творення, прогрес. Танатос спрямований на руйнацію життя. Тому людину можна розглядати як поле протидії цих двох сил. Ерос виявний як дія сексуального інстинкту, Танатос – як деструкція, що супроводжується агресивністю. Тому агресія, за З. Фройдом, є природно вкоріненою рисою людини.

Сутність людини З. Фройд намагається зрозуміти шляхом аналізу її психіки. Він вважає, що душевне життя людини *не може бути зведене до свідомості.* Свідомість є лише частиною специфічної *багаторівневої* психічної реальності. Психіка не є *tabula rasa*, яка заповнюється виключно за рахунок пізнання зовнішнього світу, тобто зовнішня реальність не єдине, що зумовлює зміст нашого внутрішнього світу.

Психіка – це багаторівневе утворення, вона включає в себе сферу свідомості – *«Я» (Ego)*; сферу контролю – *«Над-Я» (Super-ego)*; шар підсвідомого – *«Воно» (Id)***.** *«Воно»* – це глибинний пласт підсвідомих потягів та інстинктів, що функціює за *принципом задоволення,* тобто за довільно обраною програмою отримання максимального задоволення безвідносно до соціальної реальності і навіть супроти неї. *«Над-Я»* – це моральний *цензор*, що виявляється передовсім як *совість*, що містить у собі заповіді, заборони, владу, авторитет батьків тощо. *«Я»* – це посередник між «Воно» і зовнішнім світом, функціонує за *принципом реальності* і прагне зберегти добрі стосунки як з «Воно», так і з зовнішнім світом, врівноважити несвідомі потяги із соціальною реальністю. Хоча це не завжди вдається, бо доводи розуму іноді безсилі проти інстинктивних потягів. А тому в психіці актуалізується третій елемент структури – «Над-Я».

Існування людини є не що інше, як психічна гармонія індивіда, яка здійснюється через розв'язання конфлікту між «Воно» та «Над-Я». Згідно з З. Фройдом, «Я намагається привести ірраціональні імпульси у відповідність до вимог реальності і доводам розуму, обмежити їх за допомогою захисних механізмів. Основними механізмами врівноваження психіки, за З. Фройдом, є *витиснення, раціоналізація* («виправдання») та *сублімація.*

Витиснення – це механізм психічного захисту у формі мимовільного забування конфліктних ситуацій, стресів, яких людина воліла б не знати. *Сублімація* – переключення енергії людських пристрастей і потягів на соціально доцільну діяльність та культурну творчість. За З. Фройдом, завдяки сублімації могутня сила «Воно» виявляє себе в бурхливій діяльності у сфері мистецтва, науки, політики тощо.

Антагонізм природного («Воно») і культурного («Я») в індивідові переростає в антагонізм індивідуальних прагнень та цілей розвитку культури. Культура, на думку З. Фройда, – це неначе «гамівна сорочка» для індивіда, яка функціонує в інтересах соціуму для забезпечення спільної діяльності і має на меті обмежувати антисоціальні потяги та агресивність індивідів.

Таким чином, саєнтизм у підході до філософії розглядає її як наукове знання з яскраво вираженими особливостями – це узагальнення та методологічна функція (марксизм, позитивізм, прагматизм). Цей підхід залишає поза увагою той факт, що невіддільною складовою філософського знання є питання місця людини у світі та смисли її існування. Антисаєнтичний підхід схиляється до символічної інтерпретації дійсності (філософія життя, психоаналіз, екзистенціалізм) і відштовхується від смислів існування людини.

Питання до самостійного опрацювання теми

1. Саєнтична інтерпретація взаємин філософії і науки:
   а) перший позитивізм; філософія як система однорідної науки;
   б) філософія як наука; ідеї марксистської філософії: діалектико-матеріалістична методологія;
   в) логічний позитивізм; поняття наукового факту та теоретичних наукових конструкцій; ідеї критичного раціоналізму;
   г) поєднання філософії і науки в неотомізмі та прагматизмі.
2. Філософія і наука з позиції антисаєнтизму:
   а) ідеї філософії життя (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше); призначення філософії за Ніцше;

б) предмет і завдання філософії екзистенціалізму (С. К’єркеґор, М. Гайдеґер, А. Камю, Ж.-П. Сартр);

3. Філософія і наука з позиції класичного та новітнього психоаналізу.